

УДК[37.015.31:7]:78

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Л. М. Сбігнева

У статті досліджена музично-педагогічна діяльність відомих українських музикантів-педагогів, композиторів, які відігравали значну роль у розвитку традицій музично-естетичного виховання в Україні на початку ХХ століття. Наголошено, що своєю творчістю, організаційно-педагогічною діяльністю ці композитори закладали основи музичної освіти.

Ключові слова: українські композитори, зміст, форми і методи музичного виховання, музично-педагогічна діяльність, музично-естетичне виховання, дитячий народно-пісенний матеріал, дитячий репертуар, музична освіта.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Звертаючись до історико-педагогічних скарбів України, ми знаходимо значні здобутки музично-естетичного виховання, яке формувало художньо-естетичну культуру поколінь ХХ століття, було важливою умовою розвитку культури українського суспільства, загального розвитку освіти і педагогічної думки в країні, завжди виступало важливою складовою у всебічному розвитку дитячої особистості. Відродження інтересу до української культури, пошуки шляхів музично-естетичного виховання спонукають до глибокого вивчення музично-педагогічної і просвітницько-організаторської діяльності відомих українських композиторів, які впливали на становлення та розвиток системи музично-естетичного виховання на початку ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми і на які спирається автор. Проблеми реформування мистецької освіти та музично-естетичного виховання в Україні; еволюція форм і методів навчання музики знайшли своє відображення в роботах Т. Гризоголазової, В. Дряпки, І. Зязюна, Л. Коваль, Л. Масол, О. Михайличенка, В. Орлова, О. Олексюк, Г. Падальки, О. Ростовського, О. Рудницької, Т. Танько, Л. Хлебнікової, В. Черкасова, Г. Шевченко, О. Щолокової. Ними були розроблені численні практичні рекомендації щодо здійснення цього процесу в

різних умовах функціонування системи освіти. Ці роботи містять багатий фактичний матеріал, дають певні уявлення про тенденції та особливості музично-естетичного виховання в різних регіонах на окремих історичних етапах.

Метою статті є дослідження музично-педагогічної діяльності відомих українських композиторів України, музично-педагогічні пошуки яких відігравали значну роль у розвитку педагогічно-спрямованого етапу музично-естетичного виховання на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний вклад в організацію музичної освіти, розвиток національної педагогіки мистецтва внесли І. Алчевський, В. Барвинський, А. Вахнянин, М. Вербицький, М. Вериківський, В. Верховинець, С. Воробкевич, Г. Дяченко, П. Козицький, М. Колесса, Ф. Колесса, М. Копко, О. Кошиць, С. Крушельницька, І. Купріян, І. Лаврівський, М. Лисенко, М. Леонтович, С. Людкевич, В. Матюк, М. Менцинський, Н. Нижанківський, Б. Підгорецький, Л. Ревуцький, Д. Січинський, Я. Степовий, Ф. Якименко та інші. Ними було конкретно визначено педагогічну цілеспрямованість музичної роботи, започатковано створення дитячого репертуару на основі народнопісенного матеріалу, розпочато видавництво теоретичних підручників і збірок з музично-естетичного виховання, співаників для дітей. Своєю творчістю, організаційно-педагогічною діяльністю ці композитори закладали основи музичної освіти, і, хоча цілісної системи національного музичного виховання в повному і завершеному вигляді на початку століття не було сформовано, в ряді наукових праць, численних газетних і журнальних статтях, підручниках, збірниках було висунуто ряд важливих ідей щодо удосконалення змісту, форм і методів музичного виховання, які згодом знайшли своє продовження у діяльності відомих українських композиторів першої половини ХХ століття.

Характерною тенденцією освіти на початку ХХ століття слід вважати появу шкільних підручників з навчання музиці та співів українською мовою. Серед них слід виділити підручники М. Вербицького, П. Бажанського, А. Вахнянина («Співаник церковний для шкіл народних»), І. Витошинського, І. Кишакевича, І. Витвиського, М. Завадського, С. Воробкевича («Збірник пісень для шкіл народних, початкових, гімназійних і реальних»), В. Матюка, Д. Січинського, О. Нижанківського, І. Кипріяна («Підручник

початкових відомостей музики й співів»), К. Панківського («Руський співаник»), В. Матюка «Руський співаник для шкіл народних» (у 4-х частинах) та в додаток до нього «Малий катехиз музики». Одними з перших ґрунтовних музичних видань для школярів стали збірки українських і польських мелодій «Пісенник для наших діточок» і «Малий Падеревський» відомого композитора та фольклориста В. Заремби і збірка «Молодощі: Збірка танців та веснянок» М. Лисенка.

Ще у 1900 році було надруковано «Шкільний співаник» Ф. Колесси, в якому яскраво відображені методи розвитку співацького голосу дітей на матеріалі українських дитячих пісень. На початку ХХ століття виходять з друку «Шкільний спів» О. Дзбанівського, «Збірка народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого й старшого віку» М. Лисенка (1908), «Шкільні співи для виховання дітей» С. Чернецького та «Луна» (1907), «Свят-вечір» (1914), «Колядки та шедрівки» (1914) К. Стеценка. Збірки склались з обробок українських пісень. Наприклад, до «Луни» К. Стеценка ввійшли народні пісні в обробці М. Лисенка, М. Леонтовича, О. Кошиця та власні композиції упорядника.

Одним із видатних представників музично-естетичного виховання кінця ХІХ – початку ХХ століття був відомий український композитор М. Лисенко (1842 – 1912). Композитор, у творчості якого українська музична класика досягла найвищого рівня, боровся за збереження і збагачення культури народу, її самобутності. Своєю творчою, організаційною і педагогічною діяльністю М. Лисенко заклав фундамент для підготовки музично-педагогічних кадрів. М. Лисенко було опубліковано 7 випусків сольних, 12 збірок хорових, 6 збірок обрядових пісень, всього нараховується 600 пісень: і професійно оброблених народних, і написаних на тексти видатних поетів – Т. Шевченка, І. Франка, А. Міцкевича, Г. Гейне та багатьох інших. Значною складовою музичної діяльності композитора виступають опери «Наталка Полтавка», «Різдвяна ніч» та шедевр української оперної класики опера «Тарас Бульба». М. Лисенко першим в Україні створив опери, які були розраховані не тільки на дитячу аудиторію, а й на участь у них самих дітей. У його операх «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима і весна», побудованих на сюжетах народних казок і на народнопісенних мелодіях, яскраво втілені ідейно-естетичні принципи і методи виховання дітей.

Значним був внесок композитора і в розробку теоретичних проблем вивчення українського музичного фольклору, а особливий

інтерес композитора був спрямований на розвиток хорової культури в Україні. У посібнику М. Лисенка «Збірка народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих для учнів молодшого й старшого віку» композитором надаються рекомендації щодо використання вправ та пісень у хоровому розвитку учнів.

Ідеї композитора в галузі шкільного музичного виховання, відношення до фольклорної музики як для основи у музичному вихованні продовжували його послідовники К. Стеценко, М. Леонтович, Я. Степовий, Г. Хоткевич, В. Верховинець та інші.

Талановитим педагогом-митцем був К. Стеценко. Педагогічна праця композитора у навчальних закладах різних типів (від початкової школи до вузів) спонукала композитора до створення дитячих опер «Івасик-Телесик» (1910) та «Лисичка, Котик і Півник», посібників «Шкільний пісенник» (1917), «Початковий курс навчання дітей нотного співу», «Методики шкільного співу».

К. Стеценко став організатором і автором програм із музики в масовій школі, обґрунтував принцип взаємозв'язку музики з комплексом мистецтв, важливість доповнення слухових вражень у процесі сприйняття музики іншими сенсорними відчуттями, вважав, що знання, які здобуваються лише на основі слухових уявлень, є абстрактними. Як зазначає О. Ростовський, «метою викладання музики він вважав розвиток музичних здібностей і естетичних почуттів дітей, основою музичного навчання – хоровий спів на основі вивчення нотної грамоти». Відстоюючи ідеї навчання «нотного співу», К. Стеценко розглядав нотний спів не як процес набуття навичок читання різних ритмових і звуковисотних комбінацій, а передусім як засіб розвитку музичних здібностей учнів, завдяки чому спів перетворюється на мистецтво, що виховує естетичні смаки і почуття прекрасного. А найкращим матеріалом для цього він вважав народні пісні та твори композиторів-класиків.

Теорія К. Стеценка була розвинена у подальшому М. Леонтовичем, який висував ідею поєднання кольорів зі звучанням музичного твору як одну з умов цілісного сприйняття художнього образу. У розвитку української музичної культури творчість М. Леонтовича, основою якої було ставлення до народної пісні як до художнього й етичного явища, зрозумілого і доступного для дитячого сприймання, була яскравою подією. Він розробив власну систему показу мистецького матеріалу, що ґрунтувалася на співвідношенні світлотіней і кольорів із музичними звуками, вважав, що кожен педагог

повинен викладати музику в контексті інших наукових і нових художніх знань. На початку ХХ століття композитор відкрив хорову школу, діяльність та творчість якої підтверджувала, що хоровий спів розвиває дітей всебічно. Його педагогічні погляди в сукупності утворювали цілісну концепцію музичного навчання та виховання. М. Леонтович надавав провідну роль фольклору в музичній освіті школярів, наголошував на успішності загального музичного навчання та виховання всіх дітей на матеріалах кращих творів професійної та народної творчості, підкреслював значущість вільного володіння нотною грамотою, взаємозв'язок різних видів музичної діяльності, надавав процесу музичного навчання його сутнісної основи – емоційності.

Видатний український композитор і талановитий вчитель М. Леонтович музичне виховання молоді пов'язував з піснею як найправдивішим за своєю етичною і художньою суттю життєвим явищем. Він послідовно дотримувався принципу визначної ролі фольклору в музичному навчанні підрастаючого покоління, пропонував починати з безнотного співу на основі народних мелодій, які вважав незамінними в оволодінні нотною грамотою.

Аналіз посібника М. Леонтовича «Практичний курс навчання співу у середніх школах України» та методичних робіт інших педагогів-музикантів переконує у тому, що у 20-х роках ХХ століття в Україні розвивалася своєрідна музично-педагогічна система, в якій особлива роль відводилася народній пісні та визнавалася провідна роль фольклору в музично-естетичній освіті школярів. Ідеї М. Леонтовича, який постійно поповнював свої знання у галузі філософії, математики, географії, історії, літератури, малярства, скульптури й архітектури, а також наголошував на важливості комплексного застосування цих дисциплін у процесі навчання і виховання учнівської молоді, стали визначною віхою розвитку української музичної педагогіки. Вони у сукупності утворюють цілісну концепцію музичного навчання та виховання, основою якого стало ставлення до народної пісні як найправдивішого за своєю художньою й етичною сутністю життєвого явища, зрозумілого і доступного для дитячого сприймання.

М. Леонтович довгі роки віддав роботі вчителя співів у школах різного типу. Де б М. Леонтович не працював, він завжди намагався зацікавити учнів кожною конкретною темою, навчити їх логічно мислити, привчити до творчої діяльності, через народну пісню прищепити любов до рідного краю.

Значний внесок у розвиток української системи музично-естетичного виховання на початку ХХ століття зробив композитор, педагог Я. Степовий, який став автором і упорядником багатьох музичних творів для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Першою його працею була збірка шкільних пісень «Малим хлоп'ятам» (1911). Пізніше з'явилися три випуски «Пролісків» (1919) – збірки пісень для дітей наймолодшого віку, «Кобзар» – шкільні хори на слова Т. Шевченка та підручник «Популярний курс елементарної теорії музики».

Б. Яворський увійшов в історію музичної культури як композитор, педагог, теоретик, піаніст, який здійснив значний вплив на розвиток масового музично-естетичного виховання в Україні. Педагогічна робота, основним напрямом якої була проблема формування художніх здібностей, займала одне з важливіших позицій в діяльності Б. Яворського. У 1921 році Б. Яворський став членом Державної Вченої Ради (ГУС) і завідувачем музичним відділом Головного Управління професійної освіти в Наркомпросі. Він керував реорганізацією музичної освіти і музичних навчальних закладів у країні, переглядом програм, створенням єдиного навчального плану. Відомо, що в одному з своїх докладів він висунув положення про те, що «елемент творчості повинен бути введеним в програми всіх курсів, всюди школа повинна вчити не тільки читати написане, але й промовляти свої слова» [2]. Думки, пошуки, знахідки дійшли до нас головним чином у виді нотаток, листів, незавершених робіт, спогадів соратників і учнів. Працюючи у створеній ним самим Київській народній консерваторії, в якій практично втілювалися нові ідеї музично-естетичного виховання, Б. Яворський наголошував на провідній ролі хорового мистецтва у масовому музично-естетичному вихованні, яке спирається на міцні національні традиції. Б. Яворський був захоплений на той час ідеями масового музичного виховання [6, с. 59].

Відомий український педагог, музикознавець, композитор В. Верховинець став основоположником жанру театралізованої пісні та започаткував в першій половині ХХ століття інноваційний виховний напрям у вищих навчальних закладах, пов'язаний з використанням комплексу мистецтв – музичного, драматичного і хореографічного. Ним були засновані нові синтетичні жанрові форми – рухлива музична гра і театралізована пісня. В. Верховинцю належить розробка інноваційних засобів формування національної музичної культури молоді засобами народного танцю, національного балету, рухливої музичної гри,

вокально-хореографічної композиції, театралізованої пісні. В основі його методики – комплексне використання елементів музичного, хореографічного, драматичного мистецтва і їх практичне застосування в навчально-виховному процесі.

Висновки. У галузі музично-естетичного виховання особистості, його методів і форм українським народом накопичено чималий досвід. На початку ХХ століття відомі українські композитори своєю діяльністю визначали і стверджували основну мету музично-естетичного виховання українського народу у контексті розвитку та поширення української національної культури. Усвідомити стан музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні на сучасному етапі можливо лише за умови його розгляду в історико-культурному та філософсько-естетичному контексті, в певній динаміці розвитку його теорії та практики. Педагогічні і музично-просвітницькі проблеми, які були в центрі уваги відомих композиторів початку ХХ століття потребують подальших досліджень. Глибоких історико-педагогічних, музикознавчих досліджень потребує творчість і педагогічні ідеї М. Леонтовича, М. Лисенка, естетичні ідеї та художньо-естетична діяльність талановитого діяча української культури В. Верховинця, питання естетики і соціології музики, які розроблялися Б. Яворським.

Література

1. Історія української музики: в 6 т. / за ред. М. М. Гордійчук. – Київ: Наукова думка, 1989. – Т. 3 : Кінець ХІХ ст. – початок ХХ ст. – 420 с.
2. Из истории музыкального образования. Сб. материалов и документов 1917-1927. – М.-Л.: «Музыка», 1969. – С.44.
3. Кияновська Л. О. Українська музична культура: навч. посібник / Л. О. Кияновська. – Львів: Тріада плюс, 2008. – 344 с.
4. Леонтович М. Практичний курс навчання співу у середніх школах України / М. Леонтович. – Київ : Музична Україна, 1989. – 134 с.
5. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект): монографія / О. В. Михайличенко. – Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал», 2007. – 356 с.
6. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навчальний посібник для студентів ВНЗ культури і мистецтв / О. М. Олексюк. – К.: КНУК, 2006. – 187 с.
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 278 с.

МУЗЫКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ В НАЧАЛЕ ХХ СТОЛЕТИЯ

Л. Н. Сбитнева

В статье исследована музыкально-педагогическая деятельность известных украинских композиторов, которые сыграли значительную роль в развитии традиций музыкально-эстетического воспитания, закладывали основы музыкального образования в Украине в начале ХХ столетия.

Ключевые слова: украинские композиторы, содержание, формы и методы музыкального воспитания, музыкально-педагогическая деятельность, музыкально-эстетическое воспитание, народно-песенный материал, детский репертуар, музыкальное образование.

MUSICAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF THE FAMOUS UKRAINIAN COMPOSERS OF THE EARLY TWENTIETH CENTURY

L. M. Sbitnieva

The article analyzes the musical and pedagogical activity of Ukrainian musicians, teachers, composers M. Lysenko, K. Stetsenko, N. Leontovych, V. Verhovynets, J. Steppe, B. Yavorsky and others who played a significant role in the development of musical-aesthetic education in Ukraine in the early twentieth century.

Key words: Ukrainian composers, content, forms and methods of musical education, musical and pedagogical activity, musical and aesthetic education, folk-song material, children's repertoire and musical education.

Сбитнева Людмила Николаївна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри музичного мистецтва Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ, Україна). E-mail: sbitneva787@yandex.ua

Sbitnieva Liudmyla Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Musical Art, Taras Shevchenko National University of Luhansk (Starobilsk, Ukraine). E-mail: sbitneva787@yandex.ua